

Tegnrom og taktilt tegnspråk

Av *Eli Raanes*

Denne artikkelen handler om døvblindes taktile tegnspråk. Brukere av taktilt tegnspråk avleser språket i den taktile modaliteten gjennom følesans og berøring. Temaet i artikkelen er avgrenset til en analyse av bruken av tegnrommet i taktilt norsk tegnspråk (TNNTS). I teori om tegnspråk regnes tegnrommet som den delen av det tredimensjonale rommet der tegnspråklige tegn utføres (Crystal 1997). Hvordan påvirkes så tegnrommet av at taktilt tegnspråk forutsetter direkte fysisk kontakt? Funn som beskriver tegnrommet i norske døvblindes kommunikasjon, blir sammenlignet med beskrivelsen av tegnrommet i (visuelt norsk tegnspråk (NTS) og med andre studier både av visuell og taktil bruk av tegnspråk (Stokoe 1960, Battison 1995, Engberg-Pedersen 1998, Mesch 1998, Collins & Petronio 1998). En studie av tegnspråk i en taktil modalitet illustrerer døvblindes kommunikasjon, men bidrar også mer generelt til å øke kunnskapen om hvordan rommet og gestuelle uttrykk brukes i kommunikative prosesser.

1 Innledning

Tegnspråk er gestuell-visuelle språk der ansikt, hender og kropp former språklige uttrykk som avleses visuelt. Den aller første skildringen av norsk tegnspråk finnes i jubileumsskriftet i anledning *Thronhjems Døvstumme-Institutts 50-årsmarkering* fra 1875. Der omtaler forstander Sigvald Skavlan bruk av tegn som ”Tankens Flugt gjennom Haanden” (Skavland 1875). Det å bruke hender i bevegelse i rommet er et helt grunnleggende trekk ved alle tegnspråk.

I denne artikkelen vil jeg presentere en kartlegging av bruken av det fysiske rommet i samtaler mellom døvblinde. Eksemplene jeg bruker, er hentet fra et samtalemateriale mellom døvblinde brukere av norsk taktilt tegnspråk (TNNTS). Informantene er primært brukere av NTS, som på grunn av synstap har endret sin kommunikasjonsform til TNNTS (Raanes 2006). I Norge er dette situasjonen for en mindre gruppe av de vel 500 personene som er registrert døvblinde. Blant døvblinde brukere av TNNTS er konvensjonene for bruk av TNNTS utviklet (Raanes 1998, 2006).

Døvblindes måte å kommunisere på forutsetter at det er fysisk kontakt mellom samtalepartnerne. Med en episode fra datainnsamlingen i forbindelse med mitt eget avhandlingsarbeid om norsk taktilt tegnspråk vil jeg illustrere hvorfor en studie i bruk av tegnrommet er relevant for forståelsen av TNTS:

Det var midt i et gruppeintervju der de fire døvblinde informantene diskuterte hvordan de oppfattet tegnspråkbruk via berøring. Alle informantene tok engasjert del i diskusjonen. Sett utenfra er den fysiske nærheten og kontakten gjennom hendene påfallende ved bruk av TNTS. I samtaler med taktilt tegnspråk er man plassert nær hverandre, man griper om hverandres hender og former tegn inn mot samtalepartnerens hender og kropp. Med grep om hendene til hver sin tolk ble likevel informantene enige om følgende: ”Nei, vi liker ikke at andre tar mot hendene våre, ikke mot kroppen vår og spesielt ikke mot ansiktet vårt. For nært oppleves som ubehagelig.” Det jeg da sto og observerte, var hvordan deltagerne var engasjert i en samtale der det var en svært tett fysisk kontakt mellom de som diskuterte. De kommenterte og argumenterte, de lo og var engasjerte i det de uttrykte og i måten de ga respons til hverandre på. Jeg så at de rutinerte brukerne av TNTS uten nøling tok i bruk tegn som medførte berøring av hverandre. I samtalen førte de hendene fram til de fikk kontakt med den andres kropp, og de trakk også den andres hender tett mot egen kropp og eget ansikt. Når de allikevel var enige om at fysisk kontakt ikke var ønskelig, hva mente de egentlig da? (Basert på egen observasjonsnotat for gruppeintervju, februar 2000)

Jeg vil i denne artikkelen belyse følgende problemstillinger:

1. Hva er tegnrommet i TNTS?
2. Hvordan påvirker (eventuelt) den taktile modaliteten tegnrommet?

For å besvare problemstillingene vil ulike beskrivelser av tegnrommet i visuelle tegnspråk bli sammenliknet med funnene i Raanes (2006) som gjelder tegnrommet i TNTS.

2 Teori

2.1 Tegnspråklig artikulasjon

Tegnrom er en oversettelse av termen *signing space*, som beskriver den delen av det tredimensjonale rommet som tegn artikuleres innenfor (Klima & Bellugi 1979; Frishberg & Gough 1973). Bergman (1977: 34) deler inn utførelsen av de enkelte tegnspråklige uttrykk i artikulatur, artikulasjon,

artikulasjonssted og vridning (rotasjon). Ifølge Bergman er ”artikulator” den ene hånden eller begge hendene som utfører en bevegelse. Med ”artikulasjon” viser hun til selve bevegelsen som hendene utfører, og/eller kontakten mellom hender/kropp. ”Artikulasjonsstedet” er det sted tegnet utføres, ”vridning” (rotasjon) dreier seg om retningen en artikulator er vendt mot (for eksempel om håndflaten er vendt nedover, inn mot kroppen e.l.). Skal man for eksempel si ’rød’ på NTS, former man tegnet RØD med høyre pekefinger i kontakt med hakepartiet rett under leppene. *Artikulatoren* i dette tegnet er høyre hånds pekefinger, *artikulasjonen* er den bevegelsen som gjøres i retning fra høyre mot venstre, *rotasjonen* er vridningen av hånden så håndflaten er vendt nedover/mot ansiktet, og *artikulasjonsstedet* er hakepartiet like nedenfor underleppen. I dette tegnet er artikulasjonsstedet et sted på kroppen (haken). Andre tegn kan ha artikulasjonssted i rommet foran kroppen.

Tegnrommet til de enkelte lands tegnspråk blir beskrevet som relativt avgrenset. Brennan, Colville & Lawson (1984) beskriver for eksempel forholdet mellom tegnrommet i et tegnspråk og uttrykk i mimisk kommunikasjon på følgende måte: ”In miming, a non-linguistic form of communication, there appears to be no restrictions as to where gestures can occur. In BSL [British Sign Language], however, it is possible to specify the area in which the majority of signs are produced” (Brennan et al. 1984: 35). Sutton-Spence & Woll (1999: 5) slår fast at tegnrommet er relativt avgrenset: ”There is a set signing space in BSL, and signs are normally not made outside this space”.

Tegnrommets utstrekning er knyttet til hva som er en komfortabel bruk av hendene når tegnspråk brukes. I sin analyse av amerikansk tegnspråk (ASL) inndelte Stokoe (1960: 60) det fysiske rommet ved tegnspråkbruk i soner, der den vanligste sonen er ”zero tab” – ”that space in front of the signer’s body, where the hand can freely and comfortably move”. For ASL er det kartlagt at ulike soner av tegnrommet brukes for tegn og for bokstavering med håndalfabet (Battison 1995: 194). Når man bokstaverer (staver ord bokstav for bokstav med faste håndformer for hver bokstav i alfabetet), beveges hånden i et avgrenset, lite område like ved siden av ansiktet. Battison viser at tegn utføres i et langt større område beskrevet av bl.a. Stokoe (1960).

Engberg-Pedersen beskriver følgende avgrensning av tegnrommet i dansk tegnspråk: ”Tegnrummet udgjøres af den del af rummet omkring tegneren, som danner en ”halv cylinder” med en radius på ca en halv arms-

længde ud fra kroppen og en højde fra lidt under bæltestedet til lidt over hovedet” (Engberg-Pedersen 1998: 21). *The Cambridge Encyclopedia of Language* omtaler tegnspråk som et manuelt, gestuelt språkssystem innenfor det tredimensjonale rom der ”the normal signing space” er illustrert som et område avgrenset fra midjen og opp til like over hodet (Crystal 1997: 224). Det er ikke foretatt noen systematisk studie av tegnrommet i NTS, men Malmquist & Mosand (1996) beskriver i sin lærebok i norsk tegnspråk et tegnrom som er noe videre enn det kildene over gjør. De skisserer et tegnrom i NTS som rekker så langt ut som hendene kan strekkes (Malmquist & Mosand 1996: 135). Tegnrom i NTS har imidlertid ikke vært et eget forskningstema. En teorijennomgang viser mange likheter i beskrivelsen av tegnrommet i ulike lands tegnspråk. Det er enighet om at tegnrommet er en sone fra kroppen og noe ut i rommet foran den som tegner, avgrenset fra kroppens midjehøyde og opp til ansiktet og ut til sidene. Størrelsen på tegnrommet varierer imidlertid.

Språk brukes på ulike måter i ulike situasjoner, det varierer ut fra person, kontekst og den hensikten man har i situasjonen. Vi finner stor variasjon i språklige virkemidler og fortellerstil (Svennevig 2009), noe som trolig også gjenspeiles i variasjon av bruken av tegnrommet. Amundsen (2007) beskriver bruk av rommet i en analyse av en sakpreget norsk tegnspråktekst, og hun viser at en aktiv bruk av rommet er en helt nødvendig kompetanse i tegnspråkbrukeres utforming av tegnspråklige tekster. Hun viser at tegnrommet brukes for å strukturere tekster i NTS, for å danne sammenheng og mening. Hun hevder at erfarne tegnspråkbrukere synes å bruke tegnrommet mer bevisst enn uerfarne brukere (Amundsen 1998: 4).

Som en konsekvens av mulige variasjoner i tegnrommets størrelse vil denne artikkelen operere med følgende arbeidsdefinisjon: ”Tegnrommet er rommet hvor tegnene produseres.” En analyse av tegnrommet i TNTS inngikk som en del av min egen avhandling om TNTS (Raanes 2006), og temaet vil gjennom denne artikkelen bli utviklet videre.

2.2 Taktilt tegnspråk

Synstap gir store konsekvenser for den som benytter et visuelt, gestuelt språk. En av årsakene til synsskader er øyesykdommen retinitis pigmentosa (rp), en progredierende øyelidelse som gjør synsfeltet stadig mer innsnevret. Rp er en av årsakene til at døvblindhet oppstår i løpet av livet. Tilstanden rammer 3–5 % av dem som er født døde (Mortensen 2006). Om tilstanden gir blindhet, kan man ikke lenger oppfatte tegnspråk visuelt. Det finnes ikke

noe sentralt register eller andre statistiske tall som viser hvor mange som benytter TNTS (Raanes 2006).

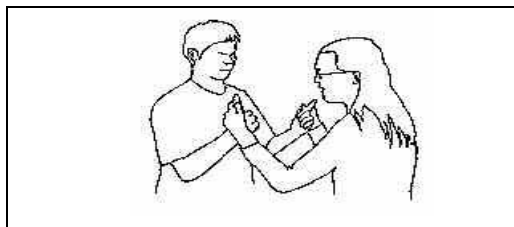
Mange sider ved bruk av taktilt tegnspråk er fremdeles ubeskrevet. Ved *Centre for Deaf Studies* ved Universitetet i Bristol ble det gjennomført et forprosjekt om taktilt tegnspråk der målet blant annet var å identifisere videre forskningsspørsmål. Bruk av rommet og ”plassering av tegn” (”space and location”) i taktilt tegnspråk var ett av områdene der videre forskningsinnsats var ønskelig (Woll & Hassinen 1990).

Tegnrom er et tema som berøres i studier av svensk, amerikansk, dansk og britisk taktilt tegnspråk. Studiene dels antyder og dels konkluderer med at i taktilt tegnspråk er tegnrommet mindre enn det man kan observere i visuelle tegnspråk. Basert på et materiale som omfattet 17 amerikanske brukere av taktilt tegnspråk, konkluderer Collins & Petronio (1998) med at taktil kontakt med én hånd var det vanligste, og at tegnrommet generelt var lite. De hevder at ”the signing space for tactile ASL is usually smaller than that for visual ASL” (Collins & Petronio 1998: 23). Den fysiske nærheten foreslås her som årsaken til at tegnrommet i taktilt ASL er lite. Mesch (1998) beskriver det samme i sin studie av svensk taktilt tegnspråk.

Døvblinde brukere av taktilt tegnspråk kan ikke gjøre seg nytte av visuell informasjon, som vanligvis utformes ved bruk av ansiktsmimikk, blikkbruk og munnbevegelser i visuelle tegnspråk. De blir derfor avhengige av å kunne registrere manuell, taktil og kinestetisk informasjon gjennom følesansen. I visuelle tegnspråk er det en kombinasjon av manuelle tegn uttrykt med hender/kropp og nonmanuelle signaler (som blikk, mimikk, muskeltonus) som danner den språklige meningen. Døvblinde mister dermed tilgang til vesentlig informasjon uttrykt ved bevegelse i ansikt, øyne, munn, som for NTS er beskrevet av blant annet av Vogt-Svendsen (1983, 2001) og Halvorsen (Halvorsen, pågående ph.d.-arbeid). Døvblinde har i konsekvens ikke tilgang til affektiv informasjon fra mimikk og ansikt, referensiell bruk av blikk og peking og andre nonmanuelle elementer som munnstillinger.

Når man ikke lenger ser, blir taktil kontakt og fysisk nærhet en forutsetning for å delta i en tegnspråklig samtale. Samsillet i taktile tegnspråklige dialoger skjer så tett at i den danske læreboken *Taktil Tegnsprogs kommunikation* omtales taktilt tegnspråk som firhendig: ”Når to døvblindeblevne kommunikerer gjennom taktilt tegnsprog, foregår det i langt de fleste tilfælde firhendig” (Dalum et al. 1997: 24). En viktig del av en dialogprosess er å uttrykke initiativ og respons i samtalen. Gjennom grepet om hverandres hender kan man

signalisere om man lytter eller taler, noe Johanna Mesch (1998) viser i sin studie av svensk taktilt tegnspråk. *Monologposisjon* kaller Mesch grunnrepet om hendene der den aktive taler i samtalen former tegn inn mot hendene til den som lytter. *Dialogposisjon* er grepet man har når man holder hendene lett over hendene til den som snakker (eller mer presist: den som tegner) med et grep som gir mulighet til respons (Mesch 1998: 77). Rommet mellom samtalepartneren beskriver Mesch (1998: 77) slik: ”Når det gjelder teckenutrymme framfor den tecknande har två dövblinda samtalsdeltagare ett gemensamt utrymme, dvs de delar det neutrala läget med varandra”. Hun viser også hvordan dialoger på svensk taktilt tegnspråk blir påvirket av om tegn utføres med en eller to hender. Når én hånd holdes om samtalepartnerens ene hånd, omtaler hun det som ”enkel artikulatur”, og når begge hender holdes om samtalepartnerens hender kaller hun det ”dobbelt artikulatur” (Mesch 1998: 60). Figur 1 viser hvordan begge hender – dobbelt artikulatur – brukes i samtale.

Figur 1: Grep med begge hender i en samtale (fra Mesch 1998: 60)¹

2.3 Variasjon av tegns plassering i rommet

Uten at jeg går inn på alle de bakenforliggende årsakene, vil jeg peke mot noen trekk ved tegnspråk som gjør at det er variasjon i tegns plassering i rommet. Artikulasjonsstedet i et visuelt tegnspråk kan beskrives basert på ulike prosesser; det kan enten være konvensjonalisert del av et leksikalisert tegn, del av en språklig ikonisk fremstilling eller del av samtaleregulerende mekanismer. I det følgende beskrives disse tre prosessene.

En av årsakene til at tegn plasseres ulike steder i rommet, er at de har ulike konvensjonelle artikulasjonssteder. Ser man i den norske tegnordboken, finner man at ulike tegn har ulike artikulasjonssteder og utføres i ulike deler av tegnrommet. For eksempel har NTS-tegnet SKJERF artikulasjonssted nær halsen. Det blir utført høyere i tegnrommet enn for eksempel artikulasjonsstedet til sluttbevegelsen i tegnet SLIPS, der den ene hånden føres nedover brystkassen (<http://www.tegnordbok.no/>). Både SKJERF og

SLIPS er tegn der artikulasjonsstedene er ikonisk motivert (Vogt-Svendsen 1983: 14). Artikulasjonssted er noe som ligger fast i utformingen av det enkelte tegnet (jf. Bergmans 1977 inndeling av tegnutførelse).

I tillegg til den konvensjonelle plasseringen av ulike tegn, tar man i tegnspråk aktivt i bruk mulighetene som ligger i den gestuell-visuelle modaliteten. Dette er bl.a. mulighetene for en dynamisk variasjon av artikulasjon og artikulasjonssted påvirket av kontekst. Plasseringen av artikulasjonssted skjer da med referanse til en kognitiv forestilling knyttet til betydningen av det man språklig ønsker å uttrykke (Liddell 2003; Erlenkamp 2009, denne utgivelsen). For utførelsen av gestuell-visuelle språk er den ikoniske tilpasningen ved utførelsen av tegn ett av prinsippene for denne type variasjon. Det ligger ikoniske føringer i så vel oppbygging av tekststruktur som i utførelse av enkelttegn (Taub 2001). Når utformingen av tegn baseres på en mental formlikhet til det som uttrykkes, kan dette beskrives som *ikonisitet* (Erlenkamp 2007, 2009). Jeg viser ellers til Erlenkamp's artikkel i dette nummer, der det står:

Aktiv ikonisitet er basert på mentale overlappingsprosesser mellom to ulike forestillinger, hvorav den ene er basert på det som er synlig i ytringssituasjonen, mens den andre er basert på det som skal uttrykkes (Liddell 2003, Selvik denne utgivelsen og Erlenkamp 2009). Denne overlappingen mellom en forestilling om kroppsdeler og en annen forestilling danner grunnlaget for ikonisk meningsdanning. (Erlenkamp, denne utgivelse s. 30–31)

For å vise hvordan aktiv ikonisitet kan påvirke tegnutførelse og bruken av rommet, vil jeg fortsatt bruke eksemplet med tegnet ”skjerf”. Skal man referere til det ”å ta på seg et langt skjerf”, kan det uttrykkes med tegn som ikke lenger har det konvensjonelle artikulasjonssted oppe ved/under haken. Aktiv ikonisitet kan tas i bruk for utformingen av tegnet på en måte som påvirker både artikulasjon, artikulasjonssted og spesifikk bruk av rommet. I denne sammenhengen kan artikulasjonssted endres slik at en av hendene løftes opp og føres vesentlig høyere opp i tegnrommet for å uttrykke ”skjerf lagt to ganger rundt nakken”. En hånd kan da føres opp i høyde over hodet tilsvarende måten hånden ville blitt brukt på om en la et langt skjerf på plass rundt nakken, med en bevegelse der hånden føres opp i tegnrommet på høyde med øvre del av hodet. Artikulasjonen – håndens bevegelse i rommet – utformes på en måte som får fram ikoniske forhold i en gitt kontekst. Artikulasjonen rommer enheter av informasjon som har spesifikk betydning knyttet til mentale forestillinger gjennom ikonisitet. Endring i artikulasjon

og artikulasjonssted synes å være en følge av en kognitiv mental forestilling av det man referer til. Dette er blant grunnlaget for hvordan visse deler av tegnrommet brukes.

Denne måten å tilpasse tegnføringens artikulasjon og artikulasjonssted bygger på en kognitiv forestilling om gjenstand, aktivitet eller relasjon som grunnlag for utforming av tegnspråklige uttrykk (Liddell 2003; Taub 2001; Erlenkamp 2009). Med referanse i en mental forestilling om enheter av informasjonen om det man språklig formidler, kan man dynamisk og aktivt ta i bruk rommet for å uttrykke og presisere språklig mening. Det ligger språklig kompetanse i å utnytte variasjon i tegnspråklig utførelse i forhold til tegnrommet, noe som generelt også utnyttes ved bruk av allmenne gestuelle uttrykk (Bloom, Nadel & Garret 1996; Kendon 2004). For mer om bruk av ikonisitet henviser jeg til Erlenkamp i dette nummer.

Lokalisasjon og aktiv ikonisitet er blant tegnspråks muligheter til å etablere en relasjon mellom tegnuttrykk utført i tegnrommet (Klima & Bellugi 1979; Engberg-Pedersen 1993; Lidell 2002). Å vite hvordan man kan ta i bruk og forstå informasjon fra plassering i tegnrommet, er viktig språklig kompetanse ved utforming av tegnspråklige tekster. Tegnrommet utnyttes og informasjon fra bruk av tegnrommet inngår som en viktig del av måten man arbeider med organisering av informasjonsenheter på. Én studie som viser NTS' potensial i forhold til bruk av lokalisasjon, er en analyse av en fagtekst som handler om en bestemt flytypes konstruksjon og virkeområde (Amundsen 2007). Bruk av blick, mimikk og peking er sentrale visuelle signal for å referere til både situasjonskontekst og tekstlig koherens i denne sakprosaeteksten. Via aktiv ikonisitet også i bruk av lokalisasjon har tegnspråk et rikt potensial for bruk av rommet til å beskrive relasjoner mellom referenter. Se også Amundsen & Halvorsen og Erlenkamp denne utgivelsen.

Variasjon i bruk av rommet synes også å være en regulator i interaksjonsprosessen mellom samtalepartnerne. Å senke hendene kan være et signal om at det er en pause i samtalen, eller det kan fungere som et turtakingssignal (Engberg-Pedersen 1998: 53). Ved bruk av samtaleanalyse er denne type variasjon avdekket også for data med TNTS (Raanes 2006). Metodisk bygger dette på samtaleanalyse ut fra Linell (1998) og Linell og Gustavsson (1987). For taktilt tegnspråk har man blant annet sett hvordan bevegelse og hender rettes fram i tegnrommet som initiativ til turskifte eller ønske om respons fra samtalepartner (Raanes 2006; Berge & Raanes 2009). Utover å vise til at variasjoner i tegns plassering kan ha ulike årsaker, vil en nærmere drøfting av dette være utenfor denne artikkelens fokus.

3 Metode og materiale

Min analyse av tegnrømmet tar utgangspunkt i dialoger mellom fire norske døvblinde tegnspråkbrukere. De fire – en kvinne og tre menn – var i alderen fra 57 til 69 år ved første runde av datainnsamling til studien. Alle informantenes førstespråk var NTS, men i mer enn 15 år hadde de brukt taktilt tegnspråk (TNTS) som sin primære kommunikasjonsform. Samtalene er videofilmet og omfatter nærmere 16 timer med bruk av TNTS.² De fleste opptakene er filmet med et håndholdt kamera. I noen situasjoner innendørs ble to eller tre kamera benyttet for å filme samtalen og dokumentere tegnutførelsen fra ulike vinkler. Rammene for opptakene var en samling der informantene deltok i et undervisningsopplegg for studenter som i løpet av en praksisuke skulle få en innføring i kommunikasjon og tolking til døvblinde. I løpet av dagene var det hyppig kontakt og møtepunkt mellom de døvblinde som arbeidet i varierte praktiske veiledningssituasjoner. Dialogene mellom de døvblinde veilederne var det som ble filmet, og samtalsituasjonene utgjør hoveddelen av mine data. Opptakene viser en lang rekke korte og lengre samtaler fra ulike dagligdagse situasjoner.

Det ble også gjort et gruppeintervju organisert som et seminar der fokus var på opplevelsen av å bruke TNTS. Det var de samme fire informantene som deltok også ved dette arrangementet.

For utformingen av denne studien var det et mål at mest mulig naturlig språkbruk skulle være grunnlaget for innsamlede data. Dette var valgt ut fra en antagelse om at potensialet ved TNTS i bruk kan studeres bedre i dagligdagse samtalsituasjoner enn ved studioopptak av språkbruk. Analyser der hoveddelen av datamaterialet bygger på daglige samtalsituasjoner, skiller dette arbeidet metodisk fra andre studier av taktile tegnspråk.

Figur 2: Samtale i en daglig situasjon

Samtaledataene er analysert med siktemål å undersøke variasjon i tegnrom og fysisk plassering i samtalesituasjoner. Hele videomaterialet er kartlagt for å identifisere det tegnrommet som informantene brukte i samtalesituasjonene. Analysemetoden er som følger: Videobåndet gikk mens jeg systematisk søkte etter tegn og feedbacksignaler som utføres i ytterkanten av tegnrommet. Båndet ble stanset, tidsangivelse og tema for samtalen ble notert og bilder klippet ut på steder der interessante funn ble gjort. Dette har gitt en samlet oversikt over bruken av tegnrommet i et utvalg med dialoger på TNTS. Eksemplene med tegn i ”ytterkanten av tegnrommet” var få i forhold til det som var hoveddelen av tegnføringen.

4 Problemstilling 1: Hva er tegnrommet i TNTS?

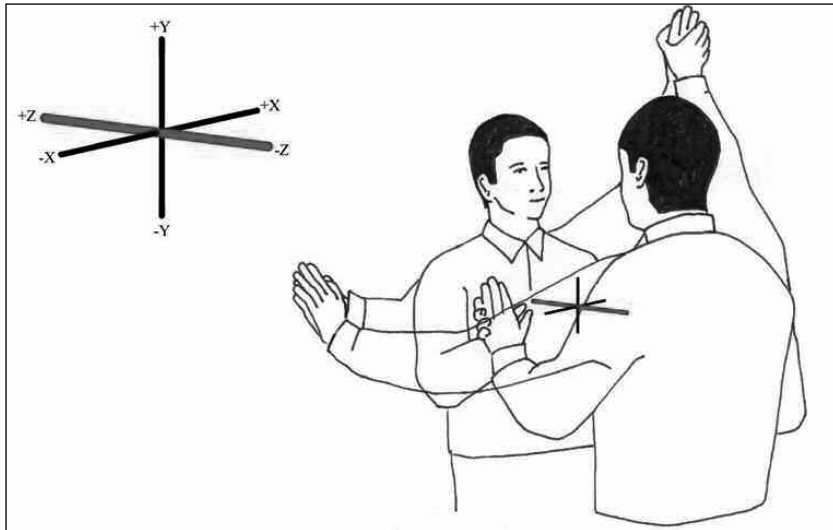
Hovedfunnet i Raanes (2006) er at de fleste tegn utføres like i forkant av kroppen til den som tegner, i den delen av rommet som Crystal (1997: 224) omtaler som ”the normal sign space”, og som Engberg-Pedersen (1998) og Mesch (1998) kaller ”det nøytrale rom”. Men mine data viser at også et større tegnrom kan tas i bruk. Med utgangspunkt i Hamilton, Deutsch & Luttgens (1997) inndeling av tegnrommet i amerikansk tegnspråk (ASL) (gjengitt i Brentari 1998), velger jeg å beskrive tegnrommet mellom samtalepartnere med bruk av aksene X, Y, Z (se figur 3).

Tegnrommets utstrekning langs Z-aksen som går fra den ene samtalepartneren og helt fram til fysisk kontakt med den andres kropp kan illustreres som i figur 4.

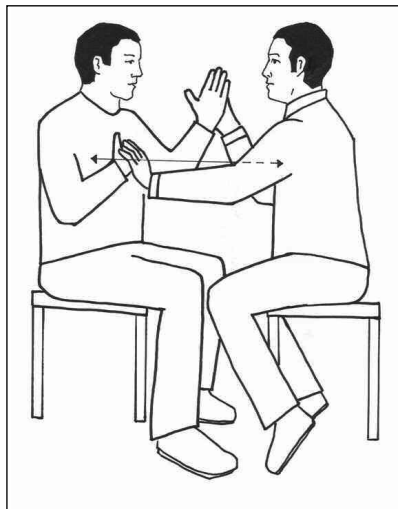
Tegn og tilbakemeldingssignaler kan følge hele aksen fra den ene samtalepartnerens kropp og helt fram til kontakt med den andres kropp. Beskrevet ut fra Z-aksen kan man i TNTS se rommet i bruk slik:

- tegn utført i kontakt med egen kropp
- tegn plassert nær egen kropp
- tegn plassert i det felles sentrale tegnrommet midt mellom samtalepartnerne
- tegn plassert nær samtalepartnerens kropp
- tegn utført i kontakt med samtalepartnerens kropp

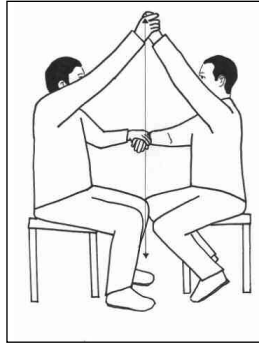
I høyderetningen (langs Y-aksen) kan tegn og tilbakemeldingssignaler plasseres fra så langt oppe til så langt nede i tegnrommet som hendene kan føres med grep om hverandre.

Figur 3: Tegnsrommet i TNS (Raanes 2006: 222)

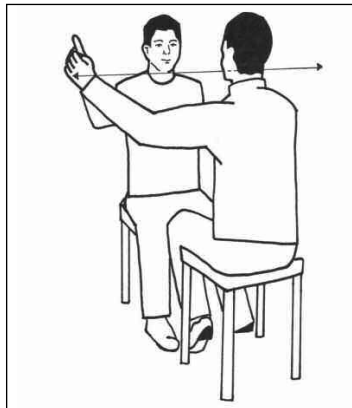

Figur 4: Z-aksen i tegnsrommet (Raanes 2006: 239)

Figur 5: Bevegelse av hendene langs Y-aksen i tegnrommet (Raanes 2006: 240)

Tegn og feedbacksignaler som plasseres ut til sidene (langs X-aksen) finnes relativt hyppig i materialet, mest som relativt små utslag i forhold til det som er det sentrale tegnrommet midt mellom samtalepartnerne. Men også for denne aksen finnes det i materialet eksempler på plassering helt i ytterkant av hvor langt hendene kan strekkes ut til sidene.

Figur 6: Bevegelse av hendene langs X-aksen i tegnrommet (Raanes 2006: 240)

4.1 Tegnrommet avgrenses av mer enn kontakten via hendene

Hendene er ikke de eneste kontaktpunktene mellom samtalepartnerne. Om man står og snakker sammen, kan det være kontakt mellom samtalepartnernes armer, skuldre, føtter eller kroppssider. Sitter man og snakker, er det ikke uvanlig at man velger å sitte slik at knærne plasseres tett mot

hverandre eller delvis mellom den andres knær (Raanes 2006: 205). Nær fysisk kontakt gir informasjon om tilstedeværelse og gir viktig informasjon om den andres fysiske orientering. ”Annen kroppskontakt enn via hendene” er med på å definere det samlede fysiske rommet som tas i bruk til tegn og tilbakemeldingssignaler ved samtaler på TNTS. Bildet i figur 7 viser denne typen kontakt fra en dialog.

Figur 7: Dialog i sittende samtaleposisjon

De to som snakker sammen har valgt å sitte vendt skrått inn mot hverandre. Dette gjør de selv om det er plass til å flytte stoler og justere plasseringen der de sitter. I slike situasjoner kan man se miniresponser i form av feedbacksignaler som små klapp på eller press mot den andres hender, overarm, knær eller lår. Tegnrommet avgrenses altså ikke bare av hendenes kontakt, men også av signaler som uttrykkes ved fysisk kontakt, for eksempel kne mot kne (som vist i figuren ovenfor). Signalene formidlet via kroppen kan være viktige; for eksempel kan fysisk endring av posisjon være en del av det å initiere turveksling.

4.2 Rommet midt mellom samtalepartnerne er sentralt

Det felles rommet midt mellom samtalepartnerne er klart den mest benyttede delen av tegnrommet i TNTS. Bildet i figur 8 er fra en typisk slik posisjon, der det er personen til venstre som bruker tegn i det felles rommet midt mellom dem. Plasseringen av hendene til den som snakker, bestemmer plasseringen av hendene til den som lytter.

Bildet viser en situasjon der de som snakker, sitter avslappet og tegn kan utføres bekvemt med god bevegelighet for hendene, selv om hendene er løftet opp til ansiktshøyde. Denne plasseringen av hendene er typisk for

Figur 8: Tegnbruk i felles sentralt tegnrom

en samtale på TNTS, og i det felles delte rommet midt imellom samtalepartnerne kan hendene lett beveges og håndform og uttrykk oppfattes taktilt.

Tegnrommet som er illustrert ovenfor, er ”sentralt” i betydningen *midt imellom* samtalepartnerne. Dette området er også sentralt i den forstand at *det meste av* TNTS-kommunikasjonen i mitt materiale skjer i denne delen av tegnrommet. Men jeg vil presisere at ”sentralt” ikke innebærer at denne delen av tegnrommet er forbeholdt ”den viktigste”, ”den mest betydningsfulle” ”eller ”den kritisk viktige” delen av innholdet i kommunikasjonen. Kritisk viktig informasjon kan man også uttrykke i alle andre deler av tegnrommet.

I min gjennomgang av samtalematerialet foretok jeg ingen tidsberegning for bruk av de ulike deler av tegnrommet. Der jeg stoppet opp, var der tegn ble utført i ytterkant av tegnrommet. Hoveddelen av tegnutførelsen var i det felles delte rom midt mellom samtalepartnerne, men det er også eksempler på at tegnrommet kan tas i bruk utover dette.

4.3 Tegnrom i TNTS rammes inn av samtalepartnernes fysiske kontakt

Analysene i Raanes (2006) viser at TNTS har potensial til å ta i bruk et vidt tredimensjonalt tegnrom for dialoger mellom døvblinde. Tegnrommet avgrenses av hvor langt hendene kan beveges samtidig som de opprettholder kontakt med den andres hender. I samtalene utveksles det også viktig informasjon ved hjelp av kontakt mellom andre deler av kroppen når man står eller sitter nær hverandre.

Den sentrale delen av tegnrommet i TNTS overlapper i stor grad med det Stokoe (1960) betegner som ”zero tab”, og som Crystal (1997), Brentari (1998) og Mesch (1989) omtaler som ”det normale tegnrom” eller ”det

nøytrale tegnrom”. Engberg-Pedersen (1998: 39) skriver om tegn som utføres med én hånd, at de ”utføres i *det neutrale rum* (normalt ud fra den øverste del av tegnerens brystkasse)”. Mine funn viser et ”felles sentralt tegnrom” som går noe lenger ned og noe lenger opp på Y-aksen enn det ”neutrale rom” som Engberg-Pedersen og den øvrige teorien nevnt ovenfor definerer.

Som beskrevet i 2.3 er det flere faktorer som påvirker variasjonen i tegnrommet. Årsaken kan også være triviell og praktisk i forhold til deltagernes plassering, som om det er kopper og gjenstander i rommet like foran dem, eller annet. Analysen av TNTS viser at det forekommer stor grad av variasjon i bruk av tegnrom, avhengig av hva som er hensiktsmessig for formidlingen av det innholdet samtalen er knyttet opp til, sjangeren eller samtalepartnernes stil. En tilstrekkelig nærhet såt tegn og bokstavering kan utføres slik at hendene har god bevegelse for begge parter, synes å være vesentlig, noe som vil bli drøftet mer i neste avsnitt.

5 Problemstilling 2: Påvirkes bruk av tegnrommet av den taktile modaliteten?

5.1 Det som ikke ses, må kjennes

Alle informantene i denne studien har tidligere brukt og oppfattet et gestuell-visuelt språk, ved at de har hatt NTS som førstespråk. Gjennomgangen av samtaledataene viste at brukere av TNTS tar i bruk et noe utvidet tegnrom i forhold til det som beskrives som det ”nøytrale” tegnrommet i NTS. De bruker blant annet tegn foran *nedre del av ansiktet*. Denne bruken av rommet vil for personer som er avhengige av visuell avlesning av tegnspråk, ”skygge for” viktige munnbevegelser og andre sentrale visuelle signaler fra mimikk og blick. At denne delen av tegnrommet – øvre del av felles sentralt tegnrom – benyttes i TNTS, kan ses som en tilpasning til den taktile modaliteten. Denne noe høyere plasseringen av hendene er allerede vist i figur 2 og figur 8. Når samtalepartnerne ikke kan se hverandre trenger de ikke tilpasse tegnføringen til det å skulle se hverandres ansikt og munnbevegelser. Battison (1995: 194) har for bruk av ASL vist at bokstavering (bruk av håndalfabet) blir plassert i rommet på en måte som ikke kommer i konflikt med det å skulle se munnbevegelsene i kombinasjon med bokstaveringen.³ I TNTS gjøres ikke denne typen tilpasning. Det er ikke nødvendig, siden

samtalepartnerne ikke ser hverandre. Det sentrale tegnrommet er aktivt i bruk også midt mellom personenes ansikt.

I tegnspråklige dialoger ansikt til ansikt reguleres initiativ og respons av mange gestuell-visuelle uttrykk for minirespons og feedbacksignaler. I TNTS gir grepet om den andres hender fysisk tilgang til den andre for å gi og motta denne typen signaler. Her følger et eksempel på dette (jeg har valgt å kalle samtalepartnerne i dialogen Arne og Inger):

Arne er i ferd med å fortelle Inger om noe som gjelder en felles bekjent av dem. Han har introdusert at han skal si noe, og han begynner å bokstavere navnet til den han skal fortelle om. Han kommer bare til andre bokstav i navnet, da Inger stopper ham ved å holde fastere rundt hendene hans. Han stopper å bokstavere. Inger har via grepet om hendene til Arne signalisert at hun ikke har oppfattet. Når hun løsner grepet, starter Arne igjen med å bokstavere fra begynnelsen igjen – denne gangen noe mer langsomt og markert.

Figur 9: Forhandling om grepet om hendene

Bildet viser Ingers ansiktsuttrykk, som kan tyde på at hun har mistet tråden i det som fortelles, eller at hun anstrenger seg for å forstå. Arne ser ikke ansiktsuttrykket hennes, men endringen i måten hun holder om hendene hans på, oppfatter og reagerer han umiddelbart på. Dette illustrerer at ved bruk av TNTS må man ha en plassering som gjør det mulig å ha et komfortabelt grep om hendene slik at denne typen viktige taktile signaler kan deles.

Modaliteten ved taktile samtaler påvirker samtaleposisjonene, som igjen påvirker rommet der tegn brukes. Deltageren må ha fysisk tilgang til dialogen, så det som ikke kan sees, kan oppfattes ved berøring og respons gis taktilt.

5.2 Små endringer i bruk av rommet har betydning

Mye av dialogen i TNTS skjer som nevnt i det som er et felles sentralt tegnrom midt mellom samtalepartnerne. Selv små nyanser av endret posisjon i tegnrommet kan signalisere nyanser av betydning for samtaleprosessen. Hvis man i en samtale avslutter en ytring med å senke hendene noe, vil denne endringen ha betydning for diskursutviklingen og samtaleprosessen. En slik endring i hendenes plassering kan gi signal om at et tema avrundes, det kan signalisere en kort pause eller være et signal om at det nå er mulig for den andre å gi respons eller ta over turen. Endringer i tegnrommet kan på denne måten ha stor betydning for meningsdanningen i en dialog, for eksempel ved å representere innspill til forhandling om turtaking og respons (Raanes 2006). Som vist i eksemplene i avsnitt 2.3 kan tegn med lik håndform, men med ulikt artikulasjonssted, ha ulike betydninger.

Variasjon i det å føre hendene nærmere seg selv eller den andre kan også være meningsbærende. I TNTS kan bruken av rommet nær samtalepartneren utnyttes blant annet til å uttrykke spørsmål. I visuelle tegnspråk markeres spørsmål med blant annet mimikk og blikk. Bildet i figur 10 viser Inger som avslutter et spørsmål til Nils ved å føre sine hender direkte mot ham.

Figur 10: Bruk av rommet for å markere spørsmål

5.3 Plassering av mine hender bestemmer plassering av dine hender

Tegn med artikulasjonssted nær egen kropp eller i kontakt med en del av egen kropp er ikke uvanlige i et visuelt tegnspråk. For eksempel kan hendene i noen tegn være plassert nær ansiktet (høy plassering), i andre tegn nær området ved brystet eller nær kroppen i nedre del av det nøytrale tegnområdet. For taktilt tegnspråk innebærer disse artikulasjonsstedene at samtalepartnerens hender også føres tett inn mot egen kropp. Illustrasjonen i figur 11 viser et eksempel der den som tegner (personen til høyre på bildet), holder sin venstre hånd i *tegnrommet nær taler* (altså nær seg selv). Den høyre hånden holder han inn mot sin egen panne (høyt oppe i tegnrommet i *kontakt med egen kropp*). Vi ser at tegnerens måte å utføre og plassere hendene på når han tegner, også bestemmer plasseringen av samtalepartnerens hender. Når personen til høyre løfter sine hender mot sin panne, trekkes også samtalepartnerens hender med til denne plasseringen helt nær talers ansikt.

Figur 11: Tegnutførelse i rommet nær egen kropp og i kontakt med egen kropp

Samtalematerialet i Raanes (2006) inneholder eksempler på at tegnrommet *på og nær egen kropp* aktivt blir brukt. At den andres hender da kommer nært tegnerens egen kropp eller eget ansikt, synes ikke å begrense tegnutførelsen. Jeg vil vise tilbake til innledningen av artikkelen og kommentere at dette skjer på tross av at de samme personene har sagt at de ikke liker for nær fysisk kontakt. Når den språklige funksjonen forutsetter fysisk kontakt og nærhet, er dette ikke å oppfatte som ”for nært” i en samtalesituasjon.

5.4 Den andres kropp som artikulasjonssted

Et mulig artikulasjonssted i TNTS er samtalepartnerens kropp. Tegn kan utformes i rommet helt nær samtalepartneren, men de kan også utføres i direkte kontakt med samtalepartnerens kropp. Tegnspråk i taktil modalitet forutsetter på denne måten kontakt og berøring mellom samtalepartnerne, noe som representerer en utvidet bruk av tegnrommet.

I figur 12 sier Arne ”jeg vil fortelle *deg* noe”. Han fører da sin hånd fram og plasserer den mot samtalepartnerens kropp. Vi ser på bildet at han beveger hånden og pekefingeren sin rett mot kvinnens brystkasse. Den vanlige artikulasjonen og artikulasjonsstedet for tegnet DU/DEG er å gjøre en pekebevegelse i det nøytrale tegnrommet i retning mot den man snakker til. Men her ser vi at Arnes hånd føres helt fram til kontakt med samtalepartnerens kropp. I samtalematerialet til Raanes (2006) er det mange eksempler på bruk av tegn nær den andres kropp og i kontakt med den andres kropp. Dette representerer en utvidelse av tegnrommet for TNTS i forhold til visuell bruk av NTS. Samtaleanalyse av slike sekvenser viser at tegn nær og på den andres kropp ofte brukes for å presisere eller understreke noe.

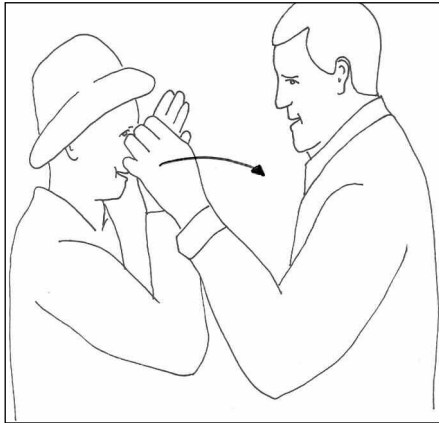
Figur 12: Artikulasjonssted med fysisk kontakt med den andres kropp

5.5 Forhandling om samtaleturn

Vi kan snakke om *lav*, *sentral* og *høy* plassering av tegn innen tegnrommet i TNTS. En ”sentral plassering” er det vanligste, men det hender at tegn utføres med et artikulasjonssted som er plassert høyere enn det som er det konvensjonelle artikulasjonsstedet for tegnet i NTS. Dette

kan brukes for å signalisere at man ønsker å beholde samtaleturen. Det å heve hendene noe eller senke dem noe kan altså være med på å signalisere om en tur ønskes beholdt eller ei.

Eksempelet i figur 13 er fra en samtalesekvens der begge samtalepartnerne gjerne vil ta ordet, og der det er mange overlappinger og turvekslinger i en engasjert samtale. Figuren viser at den som da har tatt turen (personen til venstre), holder sine hender svært nær egen kropp og også noe opp i Y-aksen av rommet. I denne posisjonen får ikke samtalepartneren så lett skiftet grep for å kunne overta samtaleturen. Tegnet TAKK, som vanligvis har et artikulasjonssted i sentralt felles tegnrom, utføres i stedet nærmere egen kropp og høyere opp i rommet.

Figur 13: Endret artikulasjonssted som signaliserer et ønske om å beholde en samtale

Med å velge å endre tegnføringen til nærmere egen kropp og flytte tegnet opp i tegnrommet, endres samtalepartnerens grep og bevegelighet for å overta samtaleturen. Fra posisjonen hendene hans har (se illustrasjonen ovenfor), er det ikke så lett å endre grepet raskt fra en lyttende posisjon til en talende posisjon, jamfør begrepene monologposisjon og dialogposisjon hos Mesch (1998). To bilder fra akkurat denne samtalesekvensen viser til at det pågår en forhandling om turtaking. Det er to engasjerte samtalepartnere som begge vil ha ordet (her kalt Nils og Inger). Inger er den som fører tegnet (har turen). Nils sine hender holder over hennes mens han lytter. Når Inger holder hendene sine tett inn mot egen kropp og løfter

dem opp i tegnrommet, blir det fysisk vanskelig for Nils å få skiftet grep og overta samtaleturen. Hendenes posisjon gjør at det blir vanskelig for Nils å overta. I bildene ser vi at han flytter sine hender litt ned, kanskje for å signalisere et ønske om turskifte. Ingers respons er å fortsatt løfte hendene opp og inn mot egen kropp. Hun beholder turen og får sagt det hun vil formidle. Når denne ytringen er over, fører hun hendene fram i det felles sentrale tegnrommet der Nils umiddelbart overtar turen (se figur 14).

Figur 14: Tegn plassert nær egen kropp

Valg av artikulasjonssted påvirkes på denne måten blant annet av turtaking og annen interaksjon mellom samtalepartnere. Variasjon i bruk av tegnrommet kan signalisere viktig diskursmarkering ved å regulere samtalen, markere signal om respons, spørsmålsstilling med mer. Samtalematerialet i Raanes (2006) viser at så vel spørsmål som ønske om respons kan uttrykkes ved å føre hendene som artikulerer et tegn, fram mot den andres kropp. Dialogene utformes i aktiv forhandling innen det tilgjengelige fysiske tegnrommet.

5.6 Å kjenne den andres posisjon

Siden små nyanser i artikulasjonssted er avgjørende for betydningen til et tegn, blir samtalepartnernes plassering og fysiske posisjon viktig informasjon. Tegnet JEG utføres i kontakt med egen kropp med en sentral plassering, der den som tegner, fører sin pekefinger helt inn til kontakt med egen brystkasse. Den samme håndformen og den samme bevegelsen kan også brukes i mange andre tegn i NTS og TNTS – der plasseringen (artikulasjonsstedet) er det som utgjør forskjellen mellom en rekke ulike begrep.

Taktilt kan det være vanskelig å skille mellom tegn som er like: Peker den som tegner en eller to ganger inn mot egen nese, kan det bety LUKT, peker man en eller to ganger mot pannen, kan det bety TENKE, føres pekefinger sammen med tommel inn mot munnen, kan tegnet bety SPISE. Peker man inn mot kroppen lenger nede, kan tegnet bety KNAPP, eller det kan være startposisjonen for tegnet GLIDELÅS.⁴ For at et tegn skal kunne forstås, er det med andre ord kritisk viktig at tegnene er presise i artikulasjonen, og at artikulasjonsstedet oppfattes av den man snakker med. I alle eksemplene over brukes svært lik artikulasjon (dvs. håndform og bevegelse). Det som skiller dem, er artikulasjonsstedet.

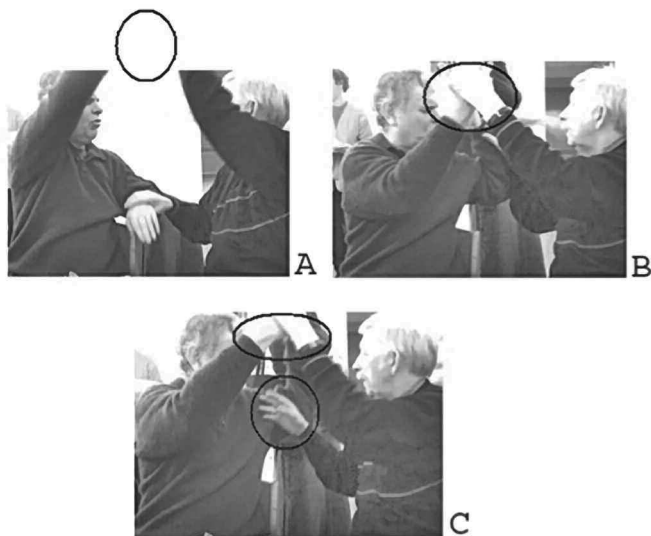
For å oppfatte hva som er artikulasjonsstedet når man ikke ser, må man derfor kjenne posisjonen til samtalepartneren når artikulasjonsstedet er på eller relatert til den andres kropp. Selve artikulasjonen må utføres mot den andres hender med et grep som gir samtalepartneren informasjon om hvor tegnet er plassert i forhold til tegnerens kropp. Å avlese TNTS krever at man får tak i alle de informasjonsdelene som til sammen gjør at tegnet kan bli oppfattet med den mening som ligger i uttrykket. Kinestetisk informasjon om bevegelse og plassering av samtalepartnerens kropp har stor betydning for å forstå taktilt tegnspråk.

5.7 Samtalekontekst påvirker tegnrommet

Konteksten og ikonisk avbildning påvirker måten språket brukes på, og påvirker også tegnrommet som brukes. Et eksempel fra Raanes (2006): I en samtale tar den ene av samtalepartnerne initiativ til å fortelle om en storbrann i noen gamle verneverdige hus. Det hadde tatt fyr i en ventilatorvifte, noe som ga brannutvikling i et ventilasjonsanlegg, helt opp til loftet. Da gammelt støv ble antent, ga dette en eksplosiv brann som utviklet seg dramatisk og startet brann i et helt boligkvarter. I denne samtalesekvensen finner vi bruk av tegn i den øvre delen av tegnrommet. Det som det fortelles om, er dramatisk, og i den narrative framstillingen er det dramatik og beskrivelse av voldsomme hendelser. Dette påvirker bruken av tegnrommet.

Det konvensjonelle tegnet for BRANN i NTS utføres i det sentrale felles tegnrommet, med hendene i bevegelse i forkant av kroppen. I denne fortellingen flytter samtalepartnerne artikulasjonsstedet for tegnet. Fortelleren bygger opp historien og bruker tegn tilpasset konteksten med det som Erlenkamp betegner som ”aktiv ikonisitet” (Erlenkamp 2009). ”Her startet brannen, men så ... og så ... da tok støvet fyr, og da...”. I sekvenser av samtalen strekker fortelleren hendene opp til en maksimalt høy plassering

– tegnrommet går langt over personens hode. I figur 15 vises plasseringen av et tegn på et sted i samtalen der det er snakk om hvordan støvet i lofts-nivået begynner å brenne eksplodivt. Både hendene til fortelleren (til venstre) og til den som lytter er da så høyt oppe at de går ut over billedkanten på videobildet. Det er flere sekvenser i denne fortellingen der enkelttegn er lokalisert i den helt øvre delen av tegnrommet, men også sekvenser der dette ikke skjer, fordi en felles forståelse allerede er etablert (Raanes 2006: 231).

Figur 15: BRANN! Artikulasjon høyt i tegnrommet – påvirket av aktiv ikonisitet

Tilsvarende ser vi i figur 16 nedre del av tegnrommet aktivt i bruk i en samtale om gamle dagers skomakerarbeid. Igjen viser bildet fra videoopp-taket en tegnføring som forsvinner ut av billedrammen idet samtale-partnerne strekker hendene helt ned når fortelleren rører ved sin egen skosåle.

I figur 16 blir den ene hånden ført ned av fortelleren (mannen til venstre) mens den andre hånden holdes i det felles sentrale tegnrommet. Her kan den som ”lytter”, med små klapp mot samtalepartneren signalisere at han har oppfattet. Små klapp mot den andres hånd representerer en minimal respons tilsvarende det som blikkontakt og nikk kan gi av tilbakemeldingssignaler i NTS. I introduksjonen av temaet for denne samtalsekvensen benyttes tegn-

Figur 16: SKOMAKERARBEID. Tegn uttrykt i nedre del av tegnrommet

føringen som vist over, men den fortsetter i det sentrale tegnrommet. I fortellingen om skomakerarbeid var det mange eksempler på aktiv ikonisitet (jf. Erlenkamp 2009). Da den ene skulle fortelle om gamle dagers utskifting av såler på slitte sko, ga han en detaljert framstilling av hvor stifter ble plassert og festet til sålen ved å bruke sin venstre hånd som artikulasjonssted. Med små endringer i grep og plassering uttrykte og formidlet han presist ”stifter langs håndflaten” som da mentalt viste til skosålen. Med sin andre hånd viste han til hvordan han ”slo stiftene på plass” i en bevegelse der han flyttet hånden klart markert med små utslag rundt hånden der ”stiftene” var plassert – slik ble hendelse og aktivitet språklig formidlet.

Eksemplene viser hvordan en forestilling om en hendelse motiverer bruken av tegnrommet i TNTS. Aktiv ikonisitet benyttes i TNTS, også brukt på en måte som utfordrer grensene for det som er et potensielt tegnrom. Når det har en funksjon ut fra innhold og samtalestil i dialogen, kan et stort tegnrom tas i bruk, også lenger ned i tegnrommet enn teori tidligere har beskrevet.

5.8 Samtidig tale tilpasset taktil modalitet

I dialoger er det vanlig med sekvenser med samtidig og overlappende tale. Dette finner vi også i samtaler med TNTS. Bildet i figur 17 viser Nils mens

han bruker samtalepartnerens hånd i beskrivelsen av et komplisert armbrudd som en felles kjent av dem nettopp har blitt utsatt for. Han griper om sin samtalepartners håndledd. På bildet ser vi at Inger samtidig svarer ham. Dette skjer simultant med at han fortsetter sin fortelling. Ingers kommentar er et uttrykk som kan oversettes med ”å så leit/stakkars”. Når Inger utfører tegnet STAKKAR, bruker hun tegnets konvensjonelle artikulering (bevegelsen med hånden), men hun velger å bruke et artikuleringsssted som ikke er vanlig i NTS. Hun plasserer tegnet på overarmen til Nils. På denne måten når ytring fram, selv om Nils er i ferd med å uttrykke noe på hennes venstre hånd. Ved å ta i bruk denne delen av rommet får Inger gitt sin kommentar umiddelbart i en dynamisk og aktiv samtale. Dette er et eksempel på hvordan tegnrommet kan utnyttes taktilt ved samtidig tale på TNTS.

Figur 17: Tegn med den andres kropp som artikuleringsssted

Vi ser altså hvordan man ved å endre artikuleringsssted på den andres kropp, utvider tegnrommet og gjør det mulig å motta innspill fra begge parter simultant. På denne måten blir samtidig tale mulig også i TNTS.

5.9 Fysisk plassering som refererer til en mental forestilling

Eksemplet over refererte til en samtale om en skade i en hånd. Bildet viser at Nils med begge hender holder om Ingers hånd. Et utsnitt av bildet presenteres i noe større format i figur 18. Nå vil fokus være på Nils sine hender, som holder om Ingers hånd slik vi ser i bakgrunnen av bildet.

Nils er i gang med å fortelle om skaden. Han holder begge sine hender i et grep om Ingers hånd, men det er ikke denne hånden han refererer til i samtalen. Samtalen handler ikke direkte om noen av dem som er til stede. Når Nils holder om Ingers hånd, betyr det ikke ”jeg holder om din hånd”. Og når Inger sier STAKKAR, er ikke trøsten ”stakkars deg” rettet mot

Figur 18: Tegn uttrykt med den andres hånd som artikulator og artikulasjonssted

samtalepartneren, men det er en kommentar knyttet til den hendelsen Nils forteller om. Samtalen dreier seg om en tredje person, og det de to uttrykker, dreier seg ikke om den konkrete situasjonen de står i. Selv om Nils og Inger er tett fysisk involvert i kontakt med hverandres kropp, refererer de språklige uttrykkene deres til personer og hendelser som bare er ”til stede” på et mentalt plan. I løpet av samtalen blir informasjon om det kompliserte bruddet gitt med uttrykk som er lokalisert til Ingers hånd. Med Ingers hånd som artikulasjonssted og som en del av Nils sin artikulering, får han forklart hvor bruddet var, hvordan hånden hovnet opp, hvor langt armen ble gipset opp mot underarmen og ned mot fingertuppene, og hvordan bevegeligheten til hånden da ble. Meningsdanningsprosessen for denne typen uttrykk er interessant, men i denne artikkelen som har tegnrommet som tema, drøftes dette kun ut fra den utvidede bruken av tegnrommet som denne uttrykksformen fører med seg. I sin forklaring tar Nils i bruk Ingers hånd som en tilgjengelig taktil ressurs i bruk av TNTS. Eksemplet viser hvordan Nils kan inkludere Ingers kropp i tegnrommet når han former tegn.

I den samme samtalesekvensen der Nils forteller om ”skade i en hånd”, ser vi at samtalepartneren simultant og uten å måtte foreta et skifte i grep eller samtaleturn får uttrykt sin respons taktilt. Både når det gjelder meningsinnhold og smidighet i en samtaleprosess, bidrar artikulasjonsstedet ”den andres kropp” til effektive og presise språklige formuleringer i TNTS. Å flytte deler av tegnets artikulering til den andres kropp er et særegent trekk ved taktil kommunikasjon og noe som modaliteten ved taktilt tegnspråk åpner for (Raanes 2006: 407ff).

5.10 Tilpasning til den taktile modaliteten i TNTS

Eksemplene som er drøftet på om man kan se en påvirkning av taktil modalitet i forhold til bruk av tegnrom, er mange. Ut fra samtaler mellom et lite utvalg informanter er det vist til flere tilpasninger til taktil modalitet i måten tegnrommet anvendes på i TNTS. Taktil og kinestetisk informasjon er en forutsetning for å kommunisere med TNTS. Deltagernes plassering og grep om hverandres hender er en viktig forutsetning for at en taktil tegnspråklig samtale kan finne sted. Man må også registrere den andres fysiske plassering for å oppfatte alle språklige uttrykk, da mindre endringer i bruken av rommet kan ha betydning for meningsdanningen i tegnspråk. Om man har samtalepartnerens oppmerksomhet, er en type informasjon man får gjennom signaler som formidles i samtaler ansikt til ansikt. Ved bruk av TNTS må også denne typen signaler registreres og uttrykkes i en tilgjengelig taktil form. For eksempel er utveksling av minimale responser mulig via grepet om hendene, men også formidlet via kontaktpunkter med andre deler av kroppen.

Samtalegrepet endres kontinuerlig i samtaler på TNTS, der det skjer forhandlinger om respons og samtaleprosess. For gjensidig å regulere samspillet i dialogene må diskursmarkeringer framforhandles, både gjennom endring i grep om hendene og ved endret posisjon i tegnrommet. Gjennom endring i måten hendene holdes på og plasseres i rommet mellom samtalepartnerne, kan man gi signal knyttet til ønske om å opprettholde samtaleturn eller gi signal om et potensielt turskifte, signalisere ønske om respons, markere spørsmål m.m.

6 Oppsummering

Hoveddelen av TNTS utføres innen et relativt avgrenset fysisk område fra egen kropp og helt fram til den andres kropp i høyde med det som er et felles sentralt tegnrom midt mellom samtalepartnerne. Dette felles sentrale tegnrommet er viktig som artikulasjonssted og også som en referanse for plassering av tegn brukt i andre deler av tegnrommet.

Samlet er tegnrommet som brukes i TNTS, relativt stort. Tegnrommet har potensial til å brukes med maksimal utstrekning på alle tre akser så lenge kontakten med samtalepartnerens hender opprettholdes, og så lenge det har en funksjon i samtalen. Dette gjelder også så langt hendene kan strekkes oppover og nedover i tegnrommet. Tematikk for samtalen, ikonisitet og interaksjonen i samtalesituasjonen påvirker det aktuelle rommet som brukes. Utover kontakten via hendene kan det være kontakt med andre deler av

kroppen. Sitter man og snakker sammen, kan man ha kontakt via føtter, knær, lår eller kroppsside – avhengig av hvordan man er vendt og plassert mot hverandre. Viktige signaler om tilstedeværelse og oppmerksomhet kan bli uttrykt via disse kontaktpunktene. Innen det tegnrommet i TNTS der også disse kontaktpunktene er med, uttrykkes både tegn, tilbakemeldings- og oppmerksomhetssignaler taktilt. Slik utformes uttrykk som i NTS er gestuell-visuelle, som for eksempel nikk og blick, taktilt tilgjengelig.

Signaler som bidrar til å regulere dialogprosessen, kan uttrykkes ved endringer i hendenes plassering i tegnrommet. Senkes hendene ned i tegnrommet, kan det bety at et samtaletema er over, eller at det gjøres en kort pause. Med bevegelse enten mot en selv eller mot den andre langs Z-aksen i tegnrommet kan hendene føres nærmere den andres eller nærmere egen kropp for å signalisere at man ønsker å beholde samtaleturen eller invitere den andre til å overta en samtale. Også om man ønsker respons eller vil stille spørsmål, kan det gjøres ved denne typen endring av hendenes plassering i tegnrommet.

Den fysiske kontakten i taktilt tegnspråk åpner for uttrykk der den andres hender og kropp kan inngå som artikulasjonssted og delvis også i selve artikulasjonen av tegnuttrykk. Samtalepartnerens hender/kropp inngår da som en del av tegnrommet. Taktile språklige virkemidler vil ikke nødvendigvis oppleves som ”for nært” selv om den språklige kontakten gir stor grad av fysisk nærhet. Opplevelsen av fysisk nærhet i taktile tegnspråklige samtaler får en annen dimensjon enn den konkrete nærheten vi kan observere. Så lenge den fysiske kontakten er språklig relevant, er den akseptert og nødvendig. Dette forutsetter at samtalepartnerne har taktil tegnspråklig kompetanse og en forståelse av at språklige referanser styrer utformingen i samtalsituasjonen.

Dialoger blir utformet i en relasjon mellom samtalepartnere. Relasjonen og forhandlingen mellom deltagerne påvirker kommunikasjonen og bruken av tegnrommet. Gjennom taktilt tegnspråk ser man språket i bruk som en ”Tankens Flugt gjennom Haanden” (jf. den første beskrivelsen av norsk tegnspråk i Skavlan 1875: 50).

Språket i bruk er en dynamisk prosess som påvirkes av samtalsituasjonen og konteksten. Konteksten, relasjonen mellom deltagerne og deres språklige kompetanse setter rammene for de mellommenneskelige møtene der man sammen bidrar til en samtale. I dialoger tas tilgjengelige konvensjoner og ressurser i bruk, tilpasset det aktuelle språket og den samtalsituasjonen man er i.

Funnene i Raanes (2006) avviker noe fra andre studier av taktile tegnspråk. Det kan ha sammenheng med at disse andre studiene har basert seg på materiale innsamlet i studio og fra tilrettelagte situasjoner der døvblinde informanter er bedt om å ”snakke fritt” sammen for å framskaffe et samtalemateriale. For å studere repertoar og muligheter ved taktilt tegnspråk er det viktig å ha et bredt materiale av samtaler også i naturlige samtalsituasjoner. Funnene drøftet i denne artikkelen peker mot at det er viktig å benytte døvblindes naturlige samtaler for å kunne se taktile tegnspråks potensial. Videre studier av flere samtalsituasjoner vil gi økt innsikt i bruken av rommet samt bidra til økt forståelse av dialogsituasjoner i taktilt tegnspråk.

Noter

1. Illustrasjon gjengitt med tillatelse fra forfatter.
2. Takk til informanter for tillatelse til bruk av fotomateriale fra samtaledata.
3. I ASL benyttes enhåndsalfabet ved bokstavering med håndalfabet. I NTS har man både et enhåndsalfabet og et tohåndsalfabet i bruk. I TNTS finner man utstrakt bruk av det norske tohåndsalfabetet.
4. Referanser til utførelse av tegn: Se <http://gordon.acm.no/tegnordbok3/> [Dato 20.10.2010].

Referanseliste

- Amundsen, Guri 1998: *Bruken av tegnrømmet i en sakprega tegnspråktekst: En eksplorerende undersøkelse*. Upublisert oppgave. Trondheim: NTNU, Institutt for anvendt språkvitenskap.
- Amundsen, Guri 2007: *Sakprosa på norsk tegnspråk: eksplorerende analyse av tematisk koherens*. Hovedoppgave i anvendt språkvitenskap, Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Trondheim.
- Battison, Robbin 1995: *Analyzing Signs*. Valli, Clayton & Ceil Lucas (red.): *Linguistics of American sign language: an introduction*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press, 84–225.
- Berge, Sigrid Slettebakk & Eli Raanes 2009: Kunnskapsoppbygging gjennom bruk av video og dialoggrupper i forskning på praksis. *FoU i praksis 2008: rapport fra konferanse om praksisrettet FoU i lærerutdanning*. Trondheim, 17. og 18. april 2008. Trondheim: Tapir akademisk forlag, 9–20.
- Bergman, Brita 1977: *Tecknad svenska*. Utbildningsforskning, rapport SÖ 28, Vällingby: Liber Utbildningsförlaget.
- Bloom, Paul, Lynn Nadel & Merrill F. Garrett 1996: *Language and Space*.

- Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology.
- Brennan, Mary, Martin D. Colville & Lilian K. Lawson 1984: *Words in hand: a structural analysis of the signs of British sign language*. Carlisle: The British Deaf Association.
- Brentari, Diane 1998: *A prosodic model of sign language phonology*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Bäckman, Thord, Ole Mortensen, Eli Raanes & Eli Østli 1998: *Kommunikation med døvblindblevne: om sprog og kommunikationsformer, tilpasning og gennemførelse af kommunikation med personer, der er døvblindblevne*. Dronninglund: Forlaget Nord-Press.
- Collins, Steven & Karen Petronio 1998: What happens in tactile ASL? Lucas, Ceil (red.): *Pinky Extension and Eye Gaze: Language Use in Deaf Communities*. Washington D.C.: Gallaudet University Press, 18–39.
- Collins, Steven D. 2003: *Adverbial morphemes in tactile American Sign Language*. Graduate School, Union Institute and University Cincinnati.
- Crystal, David 1997: *The Cambridge encyclopedia of language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalum, Vibeke, Ole Jeppesen, Louise N. Myrup & Annegrethe Pedersen 1997: *Taktil tegnsprogs kommunikation*. København: Center for tegnsprog og tegnstøttet kommunikation - KC.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 1993: *Space in Danish sign language: The semantics and morphosyntax of the use of space in a visual language*. International studies on sign language and communication of the deaf, 19. Hamburg: Signum.
- Engberg-Pedersen, Elisabeth 1998: *Lærebog i tegnsprogs grammatik*. København: Center for tegnsprog og tegnstøttet kommunikation – KC.
- Erlenkamp, Sonja 2007: Ikoniske prinsipper bak tegn – overlappingstyper. *Lærings- og Undervisningsmateriale Relatert til Tegnspråk (LURT)*. <http://lurt.hist.no/pmwiki/pmwiki.php/Overlappingstyper/Kap11>
- Erlenkamp, Sonja 2009: Gesture verbs. Cognitive-visual mechanisms of "classifier verbs" in Norwegian Sign Language. *CogniTextes* 3. <http://cognitextes.revues.org/index250.html>
- Frishberg, Nancy & Bonnie Gough 1973: *Morphology in American sign language*. La Jolla, CA: The Salk Institute For Biological Studies.
- Halvorsen, Rolf Piene (pågående ph.d.-arbeid): *Blunk, blick og nikk – tre diskursmarkører i norsk tegnspråk*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Hamilton, Nancy, Helga Deutsch & Kathryn Luttgens 1997: *Kinesiology:*

- Scientific Basis of Human Motion* (9. utg.). Philadelphia: WD Saunders Co.
- Hassinen, Leena & Bencie Woll 1990: *Communication with the deaf-blind: A preliminary study of tactile forms of communication*. Bristol: Bristol University. Centre for Deaf Studies.
- Kendon, Adam 2004: *Gesture: visible action as utterance*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klima, Edward S. & Ursula Bellugi 1979: *The signs of language*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Liddell, Scott K. 2003: *Grammar, gesture, and meaning in American Sign Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Linell, Per 1998: *Approaching dialogue: talk, interaction and contexts in dialogical perspective*. Amsterdam: John Benjamins.
- Linell, Per & Lennart Gustavsson, 1987: *Initiativ och respons: om dialogens dynamik, dominans och koherens*. Linköping: Linköping University, Department of Communication Studies.
- Malmquist, Ann Kristin & Nora E. Mosand 1996: *Se mitt språk! Språkbok: En innføring i norsk tegnspråk*. Bergen: Døves forlag.
- Mesch, Johanna 1998: *Teckenspråk i taktil form: turtagning och frågor i dövblindas samtal på teckenspråk*. Stockholms universitet, Avdelingen för teckenspråk, Stockholm.
- Metzger, Melanie, Earl Fleetwood & Steven D. Collins 2004: Discourse Genre and Linguistic Mode: Interpreter Influences in Visual and Tactile Interpreted Interaction. Lucas, Ceil (red.): *Sign Language Studies*, Washington, 4, 118–137.
- Mortensen, Ole E. 2006: *Usher Syndrom – en kort beskrivelse*. Videncenteret for døvblindblevne, Herlev.
- Petronio, Karen & Valerie Dively 2006: Yes, No, Visibility, and Variation in ASL and Tactile ASL, *Sign Language Studies* 7, Fall 2006, 57–98.
- Raanes, Eli 2001: *Døvblindes kommunikasjonsituasjon* (Arbeidstekst 35). Dronninglund: Nordisk Uddannelsescenter for Døvblindepersonale.
- Raanes, Eli 2006: *Å gripe inntrykk og uttrykk: Interaksjon og meningsdanning i dövblindes samtaler: En studie av et utvalg dialoger på taktilt norsk tegnspråk*. Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, Det historisk-filosofiske fakultet, Institutt for språk- og kommunikasjonsstudier, Trondheim.
- Skavlan, Sigvald 1875: *Throndhjems Døvstumme-Institut: Program, udgivet i Anledning af Institutets 50-aarige Bestaaen*. Throndhjem: Lie & Sundts

Bogtrykkeri.

- Stokoe, William C. 1960: *Sign language structure: an outline of the visual communication systems of the American deaf*. Studies in linguistics: occasional papers (no. 8). Buffalo, N.Y.: The University of Buffalo.
- Sutton-Spence, Rachel & Bencie Woll 1999: *The linguistics of British Sign Language: An introduction*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Svennevig, Jan 2009: *Språklig samhandling: innføring i kommunikasjons-teori og diskursanalyse*. Oslo: Cappelen akademisk forlag.
- Taub, Sarah 2001: *Language from the body: iconicity and metaphor in American Sign Language*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.
- Vogt-Svendsen, Marit 1983: *Norske døves tegnspråk: Noen pedagogiske og språkvitenskapelige aspekter*. Trondheim: Tapir.
- Vogt-Svendsen, Marit 1990: *Interrogative strukturer i norsk tegnspråk: en analyse av nonmanuelle komponenter i 86 spørsmål*. Trondheim: Det historisk-filosofiske fakultet, Den allmennvitenskapelige høgskolen, Universitetet i Trondheim.
- Valli, Clayton & Ceil Lucas 1995: *Linguistics of American Sign Language: an introduction*. Washington, D.C.: Gallaudet University Press.

<http://www.tegnordbok.no/> Norsk tegnordbok per 20.10.2010

Summary

This article focuses on the use of Tactile Norwegian Sign Language – sign language produced and perceived by the tactile modality – through touch and the use of the tactile sense. Sign language theory uses the term ”signing space” to describe the place where the hands articulate signs (Crystal 1997). How does tactile signing affect the use of signing space when the language in use requires direct physical contact between those communicating? Findings from work on the communication of Norwegian deafblind (Raanes 2006) are discussed in relation to signing space in Norwegian Sign Language described in Mosand & Malmquist (1996) and other studies of visual and tactile sign languages (Stokoe 1960, Battison 1995, Engberg-Pedersen 1998, Mesch 1998). A study of signing in a tactile modality illustrates deafblind communication, but does also in a more general manner add information on how space and gestural expressions are involved in communicative processes.

Eli Raanes

Høgskolen i Sør-Trøndelag

Avdeling for lærer- og tolkeutdanning

NO-7004 Trondheim

Eli.Raanes@hist.no